

ЕВОЛЮЦІЯ РОЛІ ТА ФУНКЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД

©2024 ЖИЛІНСЬКИЙ А. І.

УДК 336.143:336.27
JEL: G21; H12; H54; H62; H63

Жилінський А. І. Еволюція ролі та функцій комерційних банків в економічній системі: теоретико-історичний підхід

Метою статті є поглиблення та розвиток наукових засад еволюції функцій та ролі комерційних банків в економічній системі через трансформацію сутності банківської діяльності та появу нових фінансових інструментів в історичній ретроспективі. У статті узагальнено наукові підходи до опису еволюції функцій комерційних банків в історичній ретроспективі; розкрито сутність трансформації банківської діяльності через зростаючі ризики та конкуренцію на фінансових ринках; наведено розширений перелік функцій комерційних банків в умовах сьогодення; проаналізовано динаміку кількості комерційних банків у провідних країнах світу та країнах з ринками, що формуються; обґрунтовано тенденції та перспективи розвитку банківської справи і функцій комерційних банків в умовах глобалізації економіки та запровадження новітніх цифрових фінансових інструментів. Здійснено функціональний аналіз ролі та значення комерційних банків в економічній системі за період із 16 століття нашої ери до сьогодення. Наголошено, що в сучасних умовах банки перетворюються на інститути обслуговування спекулятивних потоків. При цьому основна функція комерційних банків – кредитування реального сектора економіки – починає відходити на задній план через низьку прибутковність. Розкрито сутність банківської діяльності та особливості нових функцій банків за останні 25 років. Наголошено, що комп'ютеризація та фінансові інновації значно змінили способи функціонування комерційних банків. Зазначені процеси дозволили впровадити нові форми обслуговування та види банківських продуктів, удосконалити управління банком, збір та обробку великих обсягів статистичної інформації, розширити сферу діяльності великих банків за межі національних кордонів. Доведено, що на своєчасність і безперервність насичення економіки грошовими ресурсами впливає не лише кількість комерційних банків, а й механізм забезпечення платоспроможності й ефективного перерозподілу грошових потоків між власниками коштів і отримувачами кредитних ресурсів – як окремих банків, так і банківської системи загалом. Обґрунтовано пропозиції щодо ролі та значення комерційних банків для економіки, що базується на їхній спроможності підвищувати ефективність функціонування економічної системи. Сутність трансформаційної функції банків полягає в тому, що, трансформуючи простір, розміри, строки, ризики, неліквідні активи в ліквідні зобов'язання, ліквідність, купівельну спроможність, інформацію, банки відіграють важливу роль у державі, оскільки це дозволяє зменшувати ризики в економічній системі та суспільні витрати. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення впливу трансформації ролі та функцій комерційних банків на макрофінансову стабільність держави та світових фінансових ринків.

Ключові слова: банківська діяльність, функції комерційних банків, новітні фінансові інструменти, макрофінансова стабільність, інституційна трансформація, фінансові посередники, фінансові кризи.

Табл.: 2. **Бібл.:** 15.

Жилінський Андрій Іванович – кандидат економічних наук, радник ТОВ «Фінансова компанія «Екофінанс» (вул. Січових Стрільців, 77, Київ, 04053, Україна)

E-mail: azhylnsky@yahoo.co.uk

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3994-3140>

UDC 336.143:336.27
JEL: G21; H12; H54; H62; H63

Zhylnskiy A. I. Evolution of the Role and Functions of Commercial Banks in the Economic System: A Theoretical and Historical Approach

The aim of the article is to deepen and develop the scientific foundations of the evolution of the functions and role of commercial banks in the economic system through the transformation of the essence of banking activities and the emergence of new financial instruments in historical retrospective. The article summarizes scientific approaches to describing the evolution of the functions of commercial banks in historical retrospective; the essence of the transformation of banking activity due to growing risks and competition in financial markets is disclosed; an extended list of functions of commercial banks in today's conditions is provided; the dynamics of the number of commercial banks in the leading countries of the world and countries with emerging markets is analyzed; tendencies and prospects for the development of banking and functions of commercial banks in the context of globalization of the economy and the introduction of novel digital financial instruments are substantiated. A functional analysis of the role and importance of commercial banks in the economic system for the period from the 16th century AD to the present is carried out. It is emphasized that in modern conditions banks are turning into institutions for servicing speculative flows. At the same time, the main function of commercial banks – lending to the real sector of the economy – begins to fade into the background due to low profitability. The essence of banking activity and features of new functions of banks over the past 25 years are disclosed. It is emphasized that computerization and financial innovations have significantly changed the ways of functioning of commercial banks. These processes made it possible to introduce new forms of service and types of banking products, improve bank management, collect and process large amounts of statistical information, and expand the scope of activities of large banks beyond national borders. It is proved that the timeliness and continuity of saturation of the economy with monetary resources is influenced not only by the number of commercial banks, but also by the mechanism for ensuring solvency and effective redistribution of cash flows between owners of funds and recipients of credit resources – both individual banks and the banking system as a whole. Proposals on the role and importance of commercial banks for the economy, based on their ability to increase the efficiency of the functioning of the economic system, have been substantiated. The essence of the transformation function of banks is that, transforming the space, size, terms, risks, illiquid assets into liquid liabilities, liquidity, purchasing power, information, banks play an important role in the State, as it allows to reduce risks in the economic system and social costs. Prospect for further research in this direction is to determine the impact of transformation of the role and functions of commercial banks on the macro-financial stability of the State and global financial markets.

Keywords: banking, functions of commercial banks, novel financial instruments, macro-financial stability, institutional transformation, financial intermediaries, financial crises.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 15.

Zhylnskiy Andriy I. – PhD (Economics), Adviser, LLC "Financial Company "Ecofinance" (77 Sichovykh Striltsiv Str., Kyiv, 04053, Ukraine)

E-mail: azhylnsky@yahoo.co.uk

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3994-3140>

В умовах фінансомізації та віртуалізації економіки роль і значення комерційних банків суттєво зросла та трансформувалася. Банки виступають не лише фінансовими посередниками, а й основними учасниками фінансових ринків, спроможних акумулювати значні фінансові ресурси. При цьому основна функція комерційних банків – кредитування реального сектора економіки – починає відходити на задній план, надаючи перевагу обслуговуванню транзакцій обігу суто фінансового капіталу. «Банки дедалі більше перетворюються на інститути обслуговування спекулятивних потоків, які згідно з експертними оцінками становлять 93–97% від загального обсягу банківських операцій, та темпи приросту їх за рік становлять 10–15%» [1, с. 145].

Світова фінансова криза 2008 р., драйвером якої виступили саме комерційні банки, світова банківська криза 2023–2024 рр. засвідчили, що в умовах глобалізації економіки та запровадження новітніх цифрових фінансових інструментів потребує посилення нагляд за діяльністю комерційних банків як на національному, так і на міждержавному рівнях.

Тому питання еволюції ролі та функцій комерційних банків в економічній системі набувають особливого значення та потребують наукового обґрунтування задля забезпечення макрофінансової стабільності.

Теоретичним основам розвитку банківської діяльності, у тому числі й функцій комерційних банків, присвячені праці багатьох зарубіжних учених. Так, питання трансформації ролі комерційних банків як фінансових посередників досліджували Дж. Акерлоф, Г. Бенстон, Д. Герлі, Х. Ліленд, Д. Пайл, Дж. Стігліц, Дж. Тобін, І. Фішер, Й. Шумпетер та інші. Перетворення комерційних банків в інституції, що генерують новітні фінансові інструменти, у тому числі цифрові, посилює науковий інтерес до функцій банків та є предметом дослідження Ф. Аллена, Х. Бургхофа, Е. Бюссельмана, Д. Гейла, Д. Даймонда, С. Зукера, Р. Раджана, М. Фланнері та інших.

Серед українських науковців, що внесли вагомий внесок у висвітлення даної проблематики, необхідно відмітити праці В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, О. Длугопольського, А. Дробязка, Я. Жаїла, В. Корнеєва, І. Лютого, В. Міщенко, С. Науменкової, В. Шаповалова, В. Шапрана та інших.

Аналіз наукових джерел свідчить, що наявні теоретичні підходи потребують узагальнення та подальшого розвитку з урахуванням соціально-економічних реалій, пов'язаних з поширенням світової фінансової кризи 2008 р.; економічної кризи, зумовленої карантинними обмеженнями внаслідок поширення COVID-19; світової банківської кризи 2023–

2024 років, що суттєво вплинуло на сповільнення еволюції функцій комерційних банків. Тому існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні нових підходів до вирішення даної проблеми.

Метою статті є поглиблення та розвиток наукових засад еволюції функцій і ролі комерційних банків в економічній системі через трансформацію сутності банківської діяльності та появу нових фінансових інструментів в історичній ретроспективі.

У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи, що дозволяють реалізувати концептуальну єдність дослідження. Діалектичний метод, а також методи ретроспективного аналізу та теоретичного узагальнення застосовано для опису еволюції функцій комерційних банків. Методи синтезу та індукції використано задля розкриття сутності трансформації банківської діяльності через зростаючі ризики та конкуренцію на фінансових ринках. Групування та факторний методи покладено в основу для розширення переліку функцій комерційних банків в умовах сьогодення. За допомогою статистичного методу та методу порівняння проаналізовано динаміку кількості комерційних банків у провідних країнах світу та країнах з ринками, що формуються. При обґрунтуванні тенденцій та перспектив розвитку банківської справи та функцій комерційних банків застосовано метод наукового абстрагування.

Н айґрунтовніше дослідив принципову важливість банків як фінансових посередників в економічній системі І. Фішер. У своїй праці «Теорія відсотка» він описав, яким чином із розвитком економічної системи країни в окремих суб'єктів господарювання виникають розбіжності між накопиченими ресурсами і витратами. Відомий вчений описав механізм, коли в одних суб'єктів виникають надлишки ресурсів і разом з тим можливість позичати їх тим, кому вони потрібні. При цьому банки і є саме тими інститутами, які збільшують споживання й тих, хто володіє надлишком ресурсів, і тих, у кого їх нестача [2, р. 36]. Така функція у вченого Дж. Тобіна отримала назву Парето-оптимальної [3, р. 408–409].

Здійснення банками функцій фінансових посередників розкривають також через їх взаємодію з двома типами інститутів:

- ✦ інститутами, що мають дефіцит грошових коштів (наприклад, коли поточні витрати на споживання та інвестування перевищують поточні доходи і які вимушені залучати кошти за допомогою зовнішніх кредиторів);
- ✦ інститутами, що економічно розпоряджаються грошовими коштами (наприклад, коли поточні доходи перевищують поточні ви-

трати таким чином, що утворюється надлишок коштів, які можуть бути накопичені та заощаджені).

Банки виконують важливу роль посередника між цими двома типами інститутів, залучаючи кошти в тих, у кого утворився надлишок коштів, і надаючи кредити тим, у кого існує дефіцит коштів.

Деякі сучасні теорії пояснюють існування банків таким фактом, як недосконалість фінансової системи [4, р. 179–184]. При цьому, як аргумент наводиться приклад того, що всі позики та цінні папери неможливо поділити на номінали невеликої вартості, що доступні будь-якому інституту. Наприклад, найбільш популярні у світі короткострокові цінні папери Казначейства США мають найменшу номінальну вартість у 10 тис. доларів, що робить їх недоступними для переважної кількості невеликих інвесторів. Банки ж винайшли важливий механізм і надають важливу послугу щодо подрібнення таких фінансових інструментів на цінні папери меншої вартості у формі депозитів, які доступні майже всім інститутам. Таким чином, недостатньо ефективна фінансова система створила передумови для виконання банками посередницьких функцій, і в тому числі щодо обслуговування невеликих інвесторів.

Крім того, описаний вище механізм надання посередницьких послуг невеликим інвесторам доповнюється обслуговуванням потреб крупних позичальників у великих номінальних вартостях через здатність банків акумулювати кошти, отримані від дрібних інвесторів. Наприклад, банк обслуговує декілька великих позичальників, які здатні погашати отримані позики своєчасно. При цьому, якщо великий позичальник має потребу в позиції у 10 млн доларів, банк може акумулювати вклади у 100 тисяч фізичних осіб по 100 доларів кожен. Таким чином, банк не тільки подрібнює фінансові інструменти, а й укрупнює їх, створюючи можливість задоволення потреб позичальників у великих номінальних вартостях.

Банки виконують також роль агента, що бере участь у ризиковому запозиченні та кредитуванні. Кредитуючи позичальників, комерційний банк приймає на себе ризик неповернення позичальником суми боргу, і, незважаючи на можливу неплатоспроможність боржника, комерційний банк зобов'язаний виконати всі вимоги його вкладників. Крім того, банки задовольняють потреби клієнтів у ліквідних коштах. Багато суб'єктів господарювання, а також фізичних осіб, намагаються утримувати значні залишки ліквідних коштів для покриття можливих потреб у готівці та непередбачених об-

ставинах. І саме банки задовольняють таку потребу різних інститутів.

Згідно з висловлюванням Й. Шумпетера, який багато досліджень присвятив ролі банків в економічній системі держави, банкіри є посередниками, кураторами, сторожами ("gatekeeper"), або дослівно – ефорами розвитку капіталізму. Їх стратегічна функція, на думку вченого, – це моніторинг потенційних інновацій та збільшення купівельної спроможності інноватора, а банки при цьому є джерелами купівельної спроможності для здійснення інвестицій та інновацій крім того, що зберігають накопиченні людством багатства [5, с. 72–74].

Розвиваючи цей підхід, необхідно зазначити, що банки також узгоджують відмінності між кредиторами та позичальниками щодо строків сплати платежів. Кредитори банків зацікавлені в депонуванні коштів на короткі строки, тоді як позичальникам кошти потрібні на триваліші проміжки часу. Банківські технології та характер їх діяльності дозволяють видавати кредити на тривалі строки, у той час як депозити банків мають короткі строки. Дана особливість поведінки банку та функція трансформації строків погашення були сформульовані Д. Даймондом [6, р. 401–414].

Наступним аргументом у нашому обґрунтуванні важливості ролі банків є те, що їм належить функція трансформації неліквідних активів у ліквідні зобов'язання. Банки вкладають кошти в неліквідні активи й одночасно мають ліквідні зобов'язання. Незважаючи на те, що вартість неліквідних активів, якими володіють банки, дуже важко передбачити, банки гарантують те, що вартість їх зобов'язань визначена в будь-який час. Цей принцип є надзвичайно важливим у відносинах банків з клієнтами. Окремими вченими він навіть виділяється як причина існування банків [7, р. 4–15]. Дослідженню цього питання присвячено роботи таких науковців, як Р. Аспінвол, Р. Ейсенбейс, Е. Фама, Р. Літен, Д. Мулінекс, А. Сантомеро [8–12].

Таким чином, виступаючи як посередники, обслуговуючи невеликих інвесторів і великих позичальників та беручи участь у ризиковому запозиченні та кредитуванні, банки мають властивість якісно оцінювати інформацію. Вони володіють знаннями та досвідом, що дозволяє оцінювати фінансові інструменти і вибирати ті з них, яким характерно найбажаніше співвідношення рівнів ризику та дохідності. Ба більше, здатність банків збирати та аналізувати фінансову інформацію пояснює причину існування банків у сучасному світі.

Дана ідея обґрунтована в теорії делегованого моніторингу, яка стверджує, що банки мають більший доступ до фінансової інформації про всіх

учасників ринкової економіки, ніж інші суб'єкти фінансового ринку, оскільки переважна більшість позичальників та вкладників надають перевагу нерозголошенню своїх фінансових звітів серед інших учасників, проте вони вимушені розголошувати інформацію перед банком, якщо вони зацікавлені в отриманні кредиту чи банківської послуги [4, р. 179–184]. Вкладнику не надається право ознайомлення із фінансовими звітами позичальників банку. Таким чином, вкладник делегує банку повноваження з аналізу фінансового стану позичальника, прийняття рішення про видачу кредитів позичальникам і моніторингу діяльності клієнтів, що отримали позики з метою повернення позичальниками отриманих позик. Отже, вкладники зацікавлені в моніторингових навичках банку, оскільки в разі самостійного моніторингу вкладники могли б витратити більше часу та коштів на контроль за діяльністю позичальників [13].

Банки також є єдиним інститутом сучасної економічної системи, що створює гроші. Здатність банків створювати додаткові гроші через надання позичальнику кредиту або кредитування банками один одного призводить до того, що в економіку вливається значна сума грошей, що знаходяться на депозитах клієнтів банку. Оскільки саме банки обслуговують готівковий і безготівковий грошовий обіг в економічній системі держави, то вони реалізують таку функцію, як організація розрахунків серед різних суб'єктів господарювання.

Розглянувши запропоновані вченими-економістами функції, які виконують комерційні банки, доповнимо їх перелік і розширимо значення трансформаційної функції. Узагальнену інформацію наведено в *табл. 1*, яка побудована на основі праць економістів Х. Бургхофа, Е. Бюссельмана та власних наукових розробок автора [13].

Трансформаційні функції, які виконують банки, показують особливість останніх. Трансформуючи простір, розміри, строки, ризики, неліквідні активи в ліквідні зобов'язання, ліквідність, купівельну спроможність, інформацію, банки відіграють важливу роль в державі, оскільки це дозволяє зменшувати ризики в економічній системі та суспільні витрати. Таким чином, особливість банків для економіки базується на тому, що банки підвищують ефективність її функціонування.

Сучасні тенденції розвитку банківської діяльності приводять до появи нової форми задоволення потреб клієнтів у фінансових ресурсах. Коли банк залуцає депозити та розміщує їх у вигляді кредитів у тому обсязі, в якому йому дозволяється регулятивними нормами, причому попит на кредити дорівнює пропозиції депозитів, то в банку не вини-

кає потреб у додаткових фондах для задоволення потреб позичальників. Проте в банку дуже часто виникає проблема із розривом між пропозицією депозитів і попитом позичальників на отримання ресурсів. З одного боку, проблема може бути вирішена за допомогою залучення ресурсів банком на міжбанківському ринку чи випуску власних векселів. Але дана проблема також обмежена грошовими резервами банківської системи загалом.

Крім того, дані ресурси короткострокові, і витрати по цих ресурсах коливаються значним чином. Тому комерційні банки були вимушені знайти нові способи залучення джерел формування ресурсів для того, щоб у них не виникало розривів у попиті на кредити з боку позичальників та пропозицією депозитів з боку кредиторів, чим виступає випуск кредитних гарантій. Випуск кредитних гарантій включає три елементи: зобов'язання банку, платник (той, кому надається гарантія), бенефіціар – банк, який бере зобов'язання іншого банку щодо погашення за платника його зобов'язань перед бенефіціаром. За допомогою випуску кредитних гарантій банки зменшують витрати позичальника щодо обслуговування отриманих грошових коштів, збільшують потенціал з пропозиції кредитних ресурсів, майже повністю забезпечують потреби позичальників у кредитних ресурсах.

Діяльність комерційного банку необхідно розглядати також не лише як діяльність щодо забезпечення задоволення потреб окремого суб'єкта, але і як діяльність, що опосередковано задовольняє потреби всієї економічної системи. Постає питання: яка кількість комерційних банків може своєчасно та надійно забезпечити економіку грошовими ресурсами? Чисельність комерційних банків різко варіює по країнах: так, у США їх понад 11 тисяч, у Німеччині – лише 270, у Великій Британії – 600, в Італії – 180, в Україні – 185 [13].

Одні країни розглядають конкуренцію між банками як важливий показник ефективності банківської системи загалом [14, р. 20–25]. В інших країнах вважають, що велика кількість невеликих банків небажана, і пояснюють це тим, що конкуренція серед великої кількості установ призводить до орієнтації банків на короткострокове кредитування, оскільки банки не можуть сподіватися на отримання майбутніх доходів від своєї репутації, і тому нівелюються стимули до довгострокового інвестування. Банки, що представляють країни із невеликою їх чисельністю, не приділяють великої уваги наданню кредитів. Наприклад, в Японії з 1950 р. не було створено жодного нового комерційного банку, а банківська система розвивалася за рахунок того, що створювалися філії вже наявних

Трансформаційні функції комерційних банків

Банківські операції	Трансформаційні функції	Трансформаційні ризики
Залучення коштів в одному регіоні. Розміщення в іншому	Просторова трансформація	Ризик неповернення розмішених коштів, ризик ліквідності
Надання позичальнику кредиту за рахунок великої кількості невеликих за розміром депозитів	Трансформація розмірів	Ризик неповернення розмішених коштів, ризик ліквідності
Розміщення ресурсів на більші строки, ніж строки залучення ресурсів	Трансформація строків	Ризик ліквідності та ризик неузгодженості строків
Можливість поєднання високоризикових кредитів із кредитами, які мають незначний ризик неповернення	Трансформація ризиків (шляхом диверсифікації, нормування та обмеження розмірів кредитів)	Ризик неповернення кредитів
Дострокове зняття коштів вкладниками	Трансформація ліквідності	Ризик ліквідності
Гарантування вартості зобов'язань перед кредиторами в будь-який час	Трансформація неліквідних активів у ліквідні зобов'язання	Ризик ліквідності
Моніторинг потенційних інновацій	Трансформація купівельної спроможності	Ризик неповернення розмішених коштів
Делегований моніторинг	Трансформація інформації	Ризик прийняття хибних рішень

Джерело: складено автором за даними [13].

комерційних банків. У Японії функціонують лише 140 комерційних банків.

Окремі науковці обґрунтовують тезу, що великі комерційні банки більш ефективні як фінансові посередники [15, р. 51–78]. Така позиція базується на ефекті «економії від масштабу».

Перший, і другий підходи мають свої переваги та недоліки. Причому переваги одного підходу є недоліками іншого і навпаки. Представники теорії, які підтримують функціонування великої чисельності комерційних банків, стверджують, що створення обмежень на кількість банків призводить до монополізації та неефективного розподілу грошових ресурсів. Представники теорії, які підтримують функціонування невеликої кількості комерційних банків, аргументують свій вибір тим, що конкуренція не завжди дає можливість банкам здійснювати довгострокове кредитування. Крім того, невелика кількість комерційних банків сприяє більшій захищеності національних інтересів країни, що представляють ці банки. Великі комерційні банки краще протидіють конкуренції з іноземними банками. Також невелика кількість банків більшою мірою контролюється за допомогою інструментів регулювання діяльності комерційних банків, які застосовуються певною країною. Незважаючи на останній аргумент, представники першої

теорії можуть заперечувати істинність останнього твердження, тому існує прецедент із практики діяльності банківської системи США, який є зразком ефективного контролю за великою кількістю комерційних банків за умови, коли інструменти грошового-кредитного регулювання використовуються правильно.

Незважаючи на аргументи та контраргументи обох підходів, практика засвідчує те, що сутність проблеми полягає не в кількості комерційних банків, а в їх платоспроможності, ефективності перерозподілу грошових потоків між власниками коштів і отримувачами кредитних ресурсів, у ліквідності грошового ринку тощо.

У країнах із перехідною економікою чисельність комерційних банків також сильно відрізняється. Наприклад, у Росії функціонують понад 2 500 банків, у Польщі – 480, у Латвії – 33, в Угорщині – 30 [13]. Проте середній розмір активів, зосереджених у пересічному банку, у різних країнах різний.

У комерційних банків пострадянських країн великою проблемою залишається неповернення боргів. Це, своєю чергою, призводить до підвищення ймовірності виникнення кризи банківської системи. Велика кількість комерційних банків, створених у невеликий проміжок часу, супроводжується банкрутством цих банків, що зумовлено відсутністю досвіду управління їх активами. Крім того, зали-

шається проблема надання акціонерам банку майже всієї ресурсної бази. Тобто кредити отримують ті, хто володіє банком. Якщо діяльність акціонерів успішна, то ризик кризи банку невеликий. Проте імовірність того, що діяльність акціонерів може погіршитися, значним чином може спричинити ускладнення із рівнем платоспроможності банку.

Приклад України, яка ліквідувала 90 банків у період 2010–2024 рр., показує, наскільки важливо вчасно вживати попереджувальні пруденційні функції Національним банком України, а не тоді, коли існує стійка неплатоспроможність банку, яка триває від 1 до 10 років. Яскравий приклад – АТ «Приватбанк» із його 40 відсотками частки всіх депозитів фізичних осіб в Україні.

Діяльність комерційного банку як елемента банківської системи повинна розглядатися з точки зору того, яка ступінь ризикованості активів комерційного банку. Необхідно також розглянути діяльність державних банків, оскільки активи таких банків надзвичайно ризикові та неліквідні. Проте вони не спроможні поліпшити свою платоспроможність, тому що стратегія їх діяльності полягає в задоволенні потреб держави. Дуже часто дана стратегія не відповідає принципам банківської діяльності.

Незважаючи на той факт, що до останньої чверті 20 століття банки відігравали традиційну роль посередника між вкладниками та позичальниками, а також забезпечували функціонування платіжної системи, зараз діяльність банків значним чином змінюється, ускладнюється та вдосконалюється. Ті прийоми, що застосовувалися протягом століть, змінюються, ускладнюються та набувають нових рис. Крім того, з'являються абсолютно нові, оригінальні види операцій та послуг, що не мали аналогів у світовій практиці. Усі вказані зміни супроводжуються значним зростанням ризиків, пов'язаних із банківською діяльністю.

З'явилися також процеси дерегуляції даного виду діяльності. Якщо основна ціль законодавчих обмежень на різних історичних етапах розвитку полягала у зменшенні ризиків у банківській діяльності, руйнівній конкуренції, загрози масових банкрутств, що надзвичайно негативні як для клієнтів так, і для економічної системи загалом, то поєднання різних причин, таких як різка конкуренція з боку небанківських фінансових посередників, і як результат – падіння прибутковості банків порівняно із суперниками, інфляція, і, в кінцевому підсумку, зростання фінансових інновацій у вигляді нових боргових інструментів та послуг, – усе це вимагало необхідності відміни обмежень та заборон адміністративного контролю над діяльністю банків. Розвиток міжнародної торгівлі відповідно до угод

про Світову торгівлю (ГААТ), глобалізація фінансових ринків призвели до дерегулювання банківської діяльності. Наприклад, у 1965–1985 рр. загальний обсяг кредитування у світі зріс у 17 разів [13, с. 47]. Банківська діяльність постійно знаходилася під тиском посилення конкуренції. Але це має і наслідки – фінансова криза 2002–2009 рр. у США мала такі характеристики – 1 604 дні зростали ціни на акції, 738 днів ціни на акції падали, тривалість бульбашки (ентропії) складала 6 років, коефіцієнт збільшення ціни становив 1,9 разу, відносно зменшення (падіння) цін на акції від піку цін становило 78 відсотків. Якщо порівнювати із фінансовою кризою 2002–2009 рр. у Саудівській Аравії, то вона мала такі характеристики – 1 514 днів зростали ціни на акції, 342 дні ціни на акції падали, тривалість бульбашки (ентропії) складала 5 років, коефіцієнт збільшення ціни становив 8,5 разу, відносно зменшення (падіння) цін на акції від піку цін становило 66 відсотків.

Комп'ютеризація та фінансові інновації значно змінили способи функціонування комерційних банків. Процес швидкого та масового розповсюдження інформаційних технологій, засобів автоматизації та телекомунікаційних мереж для збору, зберігання та обробки даних інформації про банківські платежі та розрахунки привів до нових якісних змін у технології банківського обслуговування. Подібні процеси дозволили не тільки прискорити розрахунки та підвищити якість банківського обслуговування клієнтів, але й упровадити нові форми обслуговування та види банківських продуктів. Крім того, удосконалилося управління банком, збір та обробка великих обсягів статистичної інформації. За допомогою цих технологій банки отримали можливість впровадження науково обґрунтованих підходів з питань розробки власної політики (кредитної, депозитної, процентної і т. п.) та прийняття економічно доцільних рішень.

Крім зазначених змін у банківській практиці, необхідно згадати фінансову глобалізацію, сутність якої полягає у процесі розширення сфери діяльності великих банків за межі національних кордонів. З одного боку, банки отримали можливість виходити на іноземні ринки банківського середовища, а з іншого – іноземні банки отримали можливість працювати в інших країнах.

Таким чином, узагальнюючи значення комерційних банків, ми дійшли висновку, що комерційні банки відіграють вагомий роль у державі. Розглянувши запропоновані економістами функції, які виконують комерційні банки, запропоновано розширити значення трансформаційної функції на основі спостережень за діяльністю банків протягом останніх 25 років (табл. 2).

Розширений перелік трансформаційних функцій комерційних банків

Банківські операції	Трансформаційні функції	Трансформаційні ризики
Залучення коштів в одному регіоні. Розміщення в іншому	Просторова трансформація	Ризик неповернення розмішених коштів, ризик ліквідності
Надання позичальнику кредиту за рахунок великої кількості невеликих за розміром депозитів	Трансформація розмірів	Ризик неповернення розмішених коштів, ризик ліквідності
Розміщення ресурсів на більші строки, ніж строки залучення ресурсів	Трансформація строків	Ризик ліквідності та ризик неузгодженості строків
Можливість поєднання високоризикових кредитів із кредитами, які мають незначний ризик неповернення	Трансформація ризиків (шляхом диверсифікації, нормування та обмеження розмірів кредитів)	Ризик неповернення кредитів
Дострокове зняття коштів вкладниками	Трансформація ліквідності	Ризик ліквідності
Гарантування вартості зобов'язань перед кредиторами в будь-який час	Трансформація неліквідних активів у ліквідні зобов'язання	Ризик ліквідності
Моніторинг потенційних інновацій	Трансформація купівельної спроможності	Ризик неповернення розмішених коштів
Банківські операції	Трансформаційні функції	Трансформаційні ризики
Надання кредитів на строки, які перевищують строки залучення депозитів / Можливість поєднання високоризикових кредитів із кредитами, які мають незначний ризик неповернення	Трансформація ризиків (шляхом диверсифікації, нормування та обмеження розмірів кредитів)	Ризик неповернення кредитів
Обробка великої кількості платежів	Трансформація ліквідності	Ризик ліквідності
Управління капіталом / Гарантування вартості зобов'язань перед кредиторами в будь-який час	Трансформація ліквідних активів у портфельні інвестиції із певним розміром ризику	Ризик ліквідності, ризик втрати початкової інвестиції
Крипто трейдинг	Трансформація інформації, розмірів, строків, ліквідності,	Ризик прийняття хибних рішень, ризик неповернення кредитів, ризик втрати початкової інвестиції
Карі трейдинг	Трансформація інформації, розмірів, строків, ліквідності,	Ризик прийняття хибних рішень, ризик неповернення кредитів, ризик девальвації національної валюти

Джерело: складено автором за даними [13].

Банки як невід'ємний елемент економічної системи здатні збільшувати споживання різних економічних агентів. Важливим є також розуміння того, що економічні суб'єкти за умови існування банківської установи мають вищий рівень корисності, ніж без неї, завдяки її здатності подрібнення фінансових інструментів, а їх укрупнення створює можливості задоволення потреб позичальників у великих номінальних вартостях. Здійснюючи моніторинг потенційних інновацій, банки збільшують купівельну спроможність інноватора. Залучені банками кошти є джерелами купівельної

спроможності для здійснення ними інвестицій та інновацій разом зі зберіганням накопичених людством багатств [13].

ВИСНОВКИ

На основі розгляду різних форм трансформації простору, ризиків, строків, які дозволяють банкам залучати кошти на короткі строки, а кредитувати на довші строки, всебічно обґрунтовано необхідність банків для економічної системи, а також сформовано основний принцип діяльності банківської установи – гарантування вартості її

зобов'язань та її визначеність у будь-який час. Це дозволяє банкам виконувати функції посередника, розрахункового центру, гаранту, а також довірчу та соціальну функції. Здатність банків збирати й аналізувати фінансову інформацію пояснює причину існування банків у сучасному світі та їх місце в економічній системі.

Делегування банку повноважень з аналізу фінансового стану позичальника, прийняття рішення про видачу кредитів позичальникам та моніторингу діяльності клієнтів, що отримали позики з метою повернення позичальниками отриманих позик, створює синергетичний ефект для економіки країни, оскільки збільшується її фінансування, зберігається накопичене людством національне багатство, яке використовується на користь збільшення споживання, інновацій тощо. Отже, суб'єкти господарювання зацікавлені в моніторингових навичках банку, оскільки в разі самостійного моніторингу вкладники могли б витратити більше часу та коштів на контроль за діяльністю позичальників і моніторинг потенційних інновацій [13].

Доведено, що вирішення проблеми своєчасного та надійного забезпечення економіки грошовими ресурсами полягає не в кількості комерційних банків, а в механізмі, який би забезпечував їх платоспроможність, ефективність перерозподілу грошових потоків між власниками коштів і отримувачами кредитних ресурсів, у ліквідності окремих банків і банківської системи загалом.

Подальші наукові розвідки необхідно вести у площині визначення впливу трансформації ролі та функцій комерційних банків на макрофінансову стабільність держави та світових фінансових ринків. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку. Київ : АДЕФ-Україна, 2009. 392 с.
2. Fisher I. The Theory of Interest. New York : Macmillan, 1930. 602 p.
3. Tobin J. Commercial Banks as Creator of «Money». In: *Banking and Monetary Studies, for the Comptroller of the Currency*, U. S. Treasury / Ed. by D. Carson, R. D. Irwin. 1963. P. 408–409.
4. Edmister R. O. Margin Analysis for Consumer Deposit Interest Rate Policy. *Journal of Bank Research*. Autumn 1982. P. 179–184.
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
6. Diamond D. W. Financial Intermediation and Delegated Monitoring. *Review of Economic Studies*. 1984. Vol. 51. Iss. 3. P. 393–414. DOI: <https://doi.org/10.2307/2297430>

7. Wall L. D. Regulation of Banks' Equity Capital. *Economic review*. Federal Reserve Bank of Atlanta. 1985. Vol. 70. No. 10. P. 5–18. URL: <https://fraser.stlouisfed.org/title/economic-review-federal-reserve-bank-atlanta-884/november-1985-35016>
8. Aspinwall R., Eisenbeis R. (eds). *Handbook for Banking Strategy*. New York : Wiley, 1985. 800 p.
9. Fama E. F. Banking in the theory of finance. *Journal Of Monetary Economics*. 1980. Vol. 6. Iss. 1. P. 39–57. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(80\)90017-3](https://doi.org/10.1016/0304-3932(80)90017-3)
10. Litan R. E. What Should Bank Do? Washington D. C : Brooking Institution Press, 1987. 220 p.
11. Mullineaux D. J. Economics of Scale and Organizational Efficiency in Banking: A Profit-Function Approach. *Journal of Finance*. 1978. Vol. 33. No. 1. P. 259–280. DOI: <https://doi.org/10.2307/2326364>
12. Santomero A. M., Vinso J. D. Estimating the Probability of Failure for Commercial Banks and the Banking System. *Journal of Banking and Finance*. 1977. Vol. 1. Iss. 2. P. 185–205. DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(77\)90006-1](https://doi.org/10.1016/0378-4266(77)90006-1)
13. Жилінський А. І. Комерційні банки у забезпеченні фінансової стабільності держави : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Київ, 2002. 175 с.
14. Rose P. S. *Money and Capital Markets: The Financial System in the Economy*. 4th ed. Homewood, Ill., 1992. 875 p.
15. Zucker S. Ludwig Bamberger: German Liberal Politician and Social Critic, 1823–1899. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1975. 343 p.

REFERENCES

- Aspinwall, R., Eisenbeis, R. (eds). *Handbook for Banking Strategy*. New York: Wiley, 1985.
- Diamond, D. W. "Financial Intermediation and Delegated Monitoring". *Review of Economic Studies*, vol. 51, no. 3 (1984): 393-414. DOI: <https://doi.org/10.2307/2297430>
- Edmister, R. O. "Margin Analysis for Consumer Deposit Interest Rate Policy". *Journal of Bank Research*, Autumn (1982): 179-184.
- Fama, E. F. "Banking in the theory of finance". *Journal Of Monetary Economics*, vol. 6, iss. 1 (1980): 39–57. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(80\)90017-3](https://doi.org/10.1016/0304-3932(80)90017-3)
- Fisher, I. *The Theory of Interest*. New York: Macmillan, 1930.
- Halchynskiy, A. S. *Kryza i tsykyly svitovoho rozvytku* [Crisis and Cycles of World Development]. Kyiv: ADEF-Ukraine, 2009.
- Litan, R. E. *What Should Bank Do?* Washington D. C: Brooking Institution Press, 1987.
- Mullineaux, D. J. "Economics of Scale and Organizational Efficiency in Banking: A Profit-Function Approach". *Journal of Finance*, vol. 33, no. 1 (1978): 259–280. DOI: <https://doi.org/10.2307/2326364>
- Rose, P. S. *Money and Capital Markets: The Financial System in the Economy*. Homewood, Ill., 1992.

Santomero, A. M., Vinso, J. D. "Estimating the Probability of Failure for Commercial Banks and the Banking System". *Journal of Banking and Finance*, vol. 1, iss. 2 (1977): 185–205.

DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(77\)90006-1](https://doi.org/10.1016/0378-4266(77)90006-1)

Shumpeter, I. *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The Theory of Economic Development: A Study of Profits, Capital, Credit, Interest, and the Economic Cycle]. Kyiv: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiiia», 2011.

Tobin, J. "Commercial Banks as Creator of «Money»". In *Banking and Monetary Studies, for the Comptroller of the Currency*, U. S. Treasury, 408-409. 1963.

Wall, L. D. "Regulation of Banks' Equity Capital". *Economic review*. Federal Reserve Bank of Atlanta, vol. 70, no. 10 (1985): 5-18. <https://fraser.stlouisfed.org/title/economic-review-federal-reserve-bank-atlanta-884/november-1985-35016>

Zhylinskyi, A. I. "Komertsiini banky u zabezpechenni finansovoi stabilnosti derzhavy" [Commercial Banks in Ensuring the Financial Stability of the State]: *dys... kand. ekon. nauk* : 08.04.01, 2002.

Zucker, S. *Ludwig Bamberger: German Liberal Politician and Social Critic, 1823-1899*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1975.